

УДК 340.15(38+477):343.195

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132829>

Л. О. Попсуєнко, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра історії держави та права
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

Ю. І. Ругало, студентка I курсу магістратури
Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет адвокатури
вул. Рішельєвська, 28, Одеса, 65125, Україна

СУД ПРИСЯЖНИХ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ ТА СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячується дослідженню інституту суду присяжних в Стародавній Греції та сучасній Україні на основі порівняльного аналізу його організації та діяльності з метою подальшого вдосконалення.

Ключові слова: суд присяжних, Гелієя, Стародавня Греція, сучасна Україна.

Постановка проблеми. VI століття до н.е., Афіни, та 13 квітня 2012 року, Україна. На перший погляд нічим не пов'язані роки та геопозиція, але обидві дати характеризуються появою прогресивного та демократичного інституту суду присяжних, у тому відображенні, яке диктував час.

Гелієя – суд присяжних в Афінах, який було засновано видатним політичним діячем Солоном у VI столітті до н. е.; в свою чергу, матеріальні і процесуальні основи функціонування суду присяжних в Україні було визначено Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) від 13 квітня 2012 року та змінами до Закону України (далі – ЗУ) «Про судоустрій і статус суддів» від 13 квітня 2012 року.

Порівняльний аналіз інституту суду присяжних в Стародавній Греції та сучасній Україні донині науковцями не здійснювався, хоча існує безліч досліджень порівняння національного суду присяжних та країн ЄС, Англії, США, Австралії, Канади та інших. Тому є досить актуальним дослідження і порівняння одного інституту в різні часові та просторові межі, оскільки демократичні ідеї правосуддя, які є насущними в Україні, мали прогресивний та показовий розвиток в Античності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут суду присяжних досліджувався багатьма вченими, особливо гостро після прийняття нового КПК України, проте досліджень історико-правової генези цього інституту судочинства в Україні маємо небагато. Серед них можна назвати таких, як Ю. П. Аленін, А. Б. Гринишин, Г. І. Чангулі, В. М. Тернавська та ін.

Метою статті є науково-теоретичне дослідження, аналіз та порівняння інституту суду присяжних, в цілому, та статусу присяжних, зокрема, у різні часові й просторові межі.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох століть в різних країнах і на різних континентах то з'являвся, то зникав один з найбільш важливих демократичних інститутів судової системи – суд присяжних. Для відображення й усвідомлення необхідності цього інституту необхідно дослідити саме передумови його виникнення. Необхідно з'ясувати місце, час виникнення, функції суду, статус присяжних та усвідомити, для яких цілей він виник і які зміни привніс у всю світову судово-правову систему.

Вивчення історичних та юридичних джерел дає змогу стверджувати про один із найперших прикладів зародження і функціонування подібних судів. Так, в Стародавній Греції, в Афінах, існував своєрідний судовий орган присяжних – Гелієя.

Із комедії давньогрецького письменника Аристофана «Птахи» ми можемо прослідкувати досить показову ситуацію, коли два афінянина залишають місто і шукають тихого притулку, щоб заснувати нове місто, бо: «Адже тільки місяць гудуть в садах птахи, а цілий рік афіняни галасують в судах, все життя не знаючи втоми» [1, с. 178].

Тож, безперечно, можемо стверджувати про неабияку популярність та важливість вищезгаданої інституції за часів Стародавньої Греції.

Відомо, що Гелієя була вищим судовим органом держави і складалася з 5000 суддів і 1000 запасних: по 600 чоловік від кожної з 10 територіальних філ. Члени Гелієї обиралися жеребкуванням на один рік із громадян, що досягли 30 років. У складі Гелієї функціонувало 10 колегій, у кожній з яких було по 500 суддів і 100 запасних [2, с. 146].

Досить велика кількість членів суду присяжних свідчить про демократію та недопущення зловживань і підкупу суддів. Суд був відкритим, та для того, щоб запобігти підкупу суддів, жеребкування в день слухання справи визначало, хто саме буде її розглядати [3, с. 66].

Роботи Аристофана є особливо важливим джерелом знання про діяльність Гелієї. Звіди можемо побачити, що її вважали найважливішим органом в політичній системі Афін, що уособлював увесь афінський демос. У комедіографа були всі підстави для такої думки: Гелієя не тільки розбирала судові справи громадян і союзників як остання і вища інстанція, а й брала участь в докімасії (перевірці) обраних посадових осіб, заслуховувала звіти магістратів, що складала з себе повноваження після закінчення терміну перебування на посаді, брала участь в ратифікації деяких договорів.

Гелієя стояла на сторожі конституційного ладу і, в якійсь мірі, була вищою інстанцією по відношенню до Народних зборів, бо в суді могли бути оскаржені будь-які їх постанови.

Слід, зокрема, зазначити, що Аристофан – чи не єдиний автор, який дуже детально описав порядок роботи Гелієї, її склад, судовий інвентар і, безпосередньо, сам хід судового засідання. Тож, з його робіт можемо зрозуміти, що засідання починалося вранці. При вході в суд біля дерев'яних ґрат геліастів очікували учасники позову, які заходили перед суддями. Судді, які приходили, намагалися зайняти кращі місця — попереду. Автор згадує про все судове «спорядження», яке використовувалося на суді: клепсидру, урни, камінці для голосування, а також камінь для підрахунку голосів.

Перед початком процесу геліасти надавали клятву: «Я буду подавати голос згідно законів народу і Ради п'ятисот. Коли закон буде мовчати, я буду голосувати за власною совістю, без пристрасті і без ненависті. Я буду подавати свій голос тільки за тими пунктами, які становлять предмет переслідування. Я буду слухати позивача і відповідача з однаковою прихильністю...» [4, с. 79].

Вироки виносилися голосуванням – шляхом таємного кидання камінців до урн. Було дві урни для голосування: одна – для виправдання, інша – для звинувачення. Судді проходили повз них і могли, при бажанні, опускати руки в обидві урни, так, щоб ніхто не міг зрозуміти, куди саме вони опустили свій голос. Після закінчення голосування камінчики висипалися на спеціальний камінь і рахувались. Присяжні судді за жеребом засідали у десяти відділеннях, які різнилися літерою та кольором вхідних дверей [5, с. 234-236]. Рішення суду оскарженню не підлягало. Дебати сторін не допускалися. Позивач і відповідач повинні були самі захищати свої інтереси.

При винесенні вироків суд не завжди був пов'язаний законом. Він міг керуватися навіть звичаями своєї країни, а інколи й сам створював норми права. Гелієя функціонувала протягом всього року, крім святкових днів та днів, пов'язаних з війною чи іншими заворушеннями в суспільстві.

К. Куле наводить дані, що суди засідали, в середньому, від 175 до 225 днів протягом року. При цьому, щодня залучалося 2-2,5 тис. суддів. Оскільки суди були відкритими, то за кількістю присутніх громадян вони іноді могли позмагатись з театральними виставами [6, с. 121-122].

На суди покладалося виховання громадян в душі законів і справедливості. Поняття справедливості входило до структури уявлень про чесноти «ідеального громадянина» [7]. Справедливість сприймалась крізь призму рівності громадян. За Аристотелем, це рівність для рівних – ісономія, на яку покладалась роль регулятора політичного спілкування. Справедливість виступала державним благом, яке слугувало спільній користі [8, с. 459, 467].

Особливо важливим є те, що давньогрецька політична думка робила значний акцент на етичному вихованні громадян. Функціонування полісу на засадах справедливості та рівності (ісономії) пов'язувалось з образом доброчесного громадянина [7].

Надзвичайно важливим та різнобічним був суд присяжних у Афінах, та не виключаємо важливості такого інституту в сьогоденні України. Запровадження цього інституту стало важливим етапом судової реформи, що дозволило реалізувати конституційну вимогу щодо участі народу у здійсненні правосуддя.

Так, в новій редакції ч. 5 ст. 124 Конституції України закріплено принцип судочинства, згідно з яким, народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Також в ч. 1 ст. 127 Конституції України зазначено, що правосуддя здійснюють судді та у визначених законом випадках присяжні [9].

Відповідно до ЗУ від 13 квітня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України», включено новели до ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», що визначили організаційні питання залучення присяжних в кримінальному процесі. Більш детально ці питання став регулювати, прийнятий в новій редакції, ЗУ від 2 червня 2016 року «Про судоустрій і статус суддів».

Так, згідно зі ст. 63 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [10].

Усі питання, пов'язані із судовим розглядом, судді й присяжні вирішують спільно (ч. 3 ст. 383 КПК України). Єдиний виняток передбачений абз. 3 ч. 3 ст. 331 КПК України, де йдеться про обрання, скасування або заміну запобіжного заходу в суді. Ці питання під час здійснення судового провадження судом присяжних вирішує головуючий [11].

Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду із числа осіб, які внесені до списку присяжних [11, ст. 385].

Згідно ст. 64 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам статті 65 цього Закону і дали згоду бути присяжними. Список присяжних затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України [10].

Проте практики стверджують, що строк, на який затверджується список присяжних, не завжди є досконалим. Перегляд списку присяжних необхідно чітко окреслити часовими межами й здійснювати його не менше ніж один раз у два-три місяці. Такі часові межі розглядаються через те, що дуже часто затягування судового процесу за участі присяжних відбувається через невідповідність кандидатів затверджених у списку присяжних вимогам до цих осіб, що закріплені в ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

Так, згідно ст. 65 вищенаведеного закону, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом [10].

Формуючи список присяжних, важливим аспектом є моральні, психологічні якості та місце, яке займає кандидат у суспільстві. Адже особа прирівнюватиметься у своєму ста-

тусі на момент здійснення провадження до професійного судді й вирішуватиме питання про винність чи невинність обвинуваченого, тим самим вирішуючи долю останнього.

Перед тим, як розпочати розгляд кримінального провадження, присяжні за пропозицією головуючого складають присягу. Текст присяги містить оціночні поняття: внутрішнє переконання, совість. Ці категорії запозичені з етики. Законодавець відводить саме внутрішньому переконанню найважливішу роль у процесі оцінки доказів. Історія дослідження цих категорій достатньо давня: від повної свободи внутрішнього переконання суддів у суді геліастів в Стародавній Греції до вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням судьями в сучасних умовах.

Внутрішнім переконанням присяжного є тверда, міцно усталена думка про обставини та особу, щодо якої реалізовується кримінальне провадження. Совість присяжного виступає як усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки, передусім, перед самим собою, суспільством. Вона проявляється через моральні принципи, погляди та переконання. Саме тому законом ставляться високі вимоги до осіб, які можуть бути присяжними в суді [12, с. 525].

Відмова присяжного взяти присягу спричинює його відвід. При цьому основний присяжний, який відмовився від присяги, може бути замінений запасним [12, с. 525].

Незалежність суддів та самостійність суду, підпорядкування їх Конституції України й закону забезпечується тим, що процедура судочинства в суді присяжних сприяє відмежуванню суддів від незаконного впливу заінтересованих осіб. Для пересічних громадян ця умова є важливою гарантією верховенства прав людини й громадянина.

Недопустимість незаконного впливу на присяжного забезпечується й тим, що він і члени його сім'ї знаходяться під особливим захистом держави. Відповідно до ч. 3 ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», на присяжного в повному обсязі поширюються гарантії незалежності й недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя [10].

Частина 3 ст. 391 КПК України містить вимогу, що ніхто зі складу суду присяжних не має права утриматися від голосування, крім одного випадку. Мова йде про вирішення питання про міру покарання.

У цьому разі, голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за найсприятливіше рішення для обвинуваченого. Під час виникнення розбіжностей щодо того, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування.

Кожен зі складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку. Вона не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

Особливо необхідно звернути увагу також на форму інституту суду присяжних. В Україні запроваджено суд присяжних у складі лише однієї колегії, без розподілу на суддів факту та суддів права. Згідно з ч. 3 ст. 31 КПК України, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних [11].

Особливістю суду присяжних є його поділ на дві автономні колегії: колегію присяжних та колегію професійних суддів. Це дозволяє відокремити питання про винуватість від питання про покарання.

Відомий процесуаліст Г. І. Чангулі підкреслює, що саме роздільна нарада присяжних засідателів без участі суддів професіоналів є істотною особливістю такого суду і саме у самостійності прийняття присяжними засідателями рішень полягають перевага цієї форми суду і головний засіб позбавлення існуючого суду від недоліків [13, с. 711].

Крім того, незалежність присяжних нівельована ст. 391 КПК України, якою визначається порядок наради і голосування в суді присяжних, встановивши, фактично, підконтрольність присяжних головуючому судді [11].

Тож, справедливо зазначити, що втілена в Україні процесуальна форма участі присяжних у здійсненні кримінального судочинства в одній колегії разом із суддями суперечить концепції і сутності цього інституту. І, виходячи з цього, можна стверджувати, що конституційна вимога щодо створення в Україні демократичного суду присяжних залишається невиконаною [14, с. 5].

Тож, за такої концепції присяжні не приймають самостійного рішення через вплив на них суддів, а отже, практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення.

Аналізуючи теоретичні та практичні моменти, що стосуються інституту присяжних, необхідно зазначити, що реальною гарантією прийняття законного та справедливого рішення, дотримання прав та законних інтересів людини може бути суд присяжних із його недоліками та численними перевагами. Життєвість і притягальність такої моделі судочинства, як суд присяжних, свідчать про те, що їй немає альтернативи. Суспільство вже давно усвідомило, що економія на судочинстві призводить до негативних наслідків.

Міркувань може бути багато, але судова практика доводить, що правосуддя стане набагато справедливішим тільки тоді, коли декілька осіб, не пов'язаних клановими узами, які вперше зібралися в складі колегії присяжних в суді та мають незалежне життєве судження, яке візьмуть із своєї життєвої практики й застосують під час винесення рішення про винність чи невинність обвинуваченого [12, с. 526].

Перший в історії незалежної України судовий процес за участю присяжних, що відбувся в 2013 році у м. Львів по відомій резонансній справі громадянина Королівства Марокко Шакіба Отмана [15], свідчить про дійсно працюючий інститут суду присяжних в Україні, хоч з усіма його недоліками, але який вже позитивно проявив себе на практиці.

Висновки. Дослідивши механізм роботи даного інституту в епоху Стародавнього Світу, необхідно підкреслити про деякі переваги суду геліастів над сучасним судом присяжних в Україні.

Нам слід звернути увагу на виховання афінських громадян в душі законів і справедливості і формування у них чеснот «ідеального громадянина». Особливу велику роль відіграє те, що давньогрецька політична думка робила значний акцент на етичному вихованні громадян, на відданості ідеям демократичного врядування, піклуванні про благо полісу. Саме цього дуже не вистачає сучасному українському суспільству.

Необхідно забезпечити дійсно демократичний механізм суду присяжних шляхом створення окремих колегій суддів-професіоналів та присяжних, аби уникнути впливу на останніх.

Також прогресивним фактом було те, що афінській громадянин був зобов'язаний самостійно виступати у суді з промовою на захист своїх інтересів. Це говорить про те, що громадяни були освіченими і явище правового нігілізму зводилося на нівець. Тому, формуючи список присяжних в Україні, необхідно особливо звертати увагу на моральні, психологічні якості, адже особа має бути готовою прийняти справедливе рішення, що відповідатиме загальним уявам про справедливість, чесність, законність.

Особливо вражає високий рівень виконання судових рішень прийнятих афінською Гелією, чим так само ми не можемо наразі пишатися.

Прояв демократії через велику кількість суддів, виключно таємне голосування, право оспорювання і розгляду законопроектів та багато іншого говорить про вклад афінського судочинства у розвиток інституту суду присяжних. Зокрема, важливим був той факт, що Гелією в Афінах до кінця залишилася демократичним судом, не дивлячись на усілякі суспільні та державні незгоди.

В цілому, вітчизняне законодавство нині адаптоване до загальноєвропейських та світових демократичних цінностей, що стало розвитком відповідних положень Конституції України і вкорінення інституту суду присяжних. Проте не слід зупинятися на досягнутому, а лише покращувати функціонування даного інституту в нашій державі, при цьому опираючись на сталий історичний досвід провідних країн світу.

Список літератури

1. Кудрявцева Т. В. Народный суд в «Осах» и других комедиях Аристофана [Текст] / Т. В. Кудрявцева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – М., 2017. – С. 178-189.
2. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : Навч. посіб. / В. П. Глиняний. – 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Істина, 2005. – 768 с.
3. Демедюк Т. Протидія хабарництва в судах Стародавнього Світу [Текст] / Т. Демедюк // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 3(15). – С. 64 -70.
4. Носов Н. В. Преступные философы [Текст] / Н. В. Носов. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. – 320 с.
5. Бузольт Г. Очерк государственных и правовых греческих древностей [Текст] / Г. Бузольт. – Харьков : тип. А. Дарре, 1890. – 328 с.
6. Куле К. СМИ в Древней Греции. Сочинения, речи, разыскания, путешествия [Текст] / К. Куле // Новое литературное обозрение. – М., 2004. – 256 с.
7. Вар'ян О. О. Судова влада у Давній Греції як інститут формування особистості громадянина ... / О. О. Вар'ян. – Запоріжжя, 2013 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.istznu.org/page/issues/36/varyan.pdf>.
8. Аристотель. Политика. Сочинения: в 4-х т. [Текст] / Пер. с древнегреч. Н. В. Брагинской, М. Л. Гаспарова и др. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 375-644.
9. Конституція України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/page3>.
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02. 06. 2016 № 1402-VIII [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page3>.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page15>.
12. Турман Н. О. Специфіка здійснення судового розгляду за участю присяжних [Текст] / Н. О. Турман // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.]. – Одеса, 2014. – Вип. 73. – С. 522-527.
13. Чангулі Г. І. Суд присяжних – анахронізм чи необхідність? [Текст] / Г. І. Чангулі // Антологія української юридичної думки. В 10 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко (голова) і ін. Т. 9. Юридична наука радянської доби. – К.: Юридична книга, 2004. – 846 с.
14. Оверчук С. В. Становлення інституту присяжних в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України [Текст] / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». – Серія : «Право». – 2012. – № 2 (6). – С. 1-14.
15. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37461777>.

Стаття надійшла 23.05.2018 р.

Л. А. Понсуенко, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Національний університет «Одеська юридическа академія»
Кафедра історії державства і права
Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Україна

Ю. И. Ругало, студентка I курсу магістратури
Національний університет «Одеська юридическа академія»
Факультет адвокатури
ул. Ришельевская, 28, Одесса, 65125, Україна

СУД ПРИСЯЖНЫХ В ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ И СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящается исследованию института суда присяжных в Древней Греции и современной Украине на основе сравнительного анализа его организации и деятельности с целью дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова : суд присяжных, Гелиэя, Древняя Греция, современная Украина.

L. O. Popsuienko, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
National University «Odessa Law Academy»
the Department of History of State and Law
Fontanskaya Doroga, 23, Odessa, 65009, Ukraine

Yu. I. Ruhalo, Student of Magistracy
National University «Odessa Law Academy»
the Faculty of Advocacy
Rishel'evska Street, 28, Odessa, 65125, Ukraine

THE JURY TRIAL IN ANCIENT GREECE AND MODERN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the study of the institute of jury in Ancient Greece and modern Ukraine on the basis of a comparative analysis of its organization and activities for further improvement.

Key words : jury trial, Helium, Ancient Greece, modern Ukraine.